פרשת מקץ

מפי מו"ר **הרב שמעון כהן** שליט"א

בס"ד טבת תשע"ז ◆ גליון 178

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

ישימך אלקים כאפרים וכמנשה

דרכי התמודדות עם השפעה סביבתית

ראשי פרקים:

פרעה מרגיש כאילו הוא אבא של יוסף ◈ כהן און או שר הטבחים ◈ יוסף מרים את הכלכלה המצרית ◈ שני בנים - מנשה ואפרים ◈ מנשה על שם השכחה ◈ אפרים רומז לענוה ומסירות נפש ◈ יעקב חושש מהשפעה סביבתית ◈ אפרים ומנשה מחדשים את מושג האחווה ◈ השפעה סביבתית ודרכי ההתמודדות אתה ◈ אסור לתת לטומאה להתקרב ◈ לא לזמר שירי עגבים לתינוק ◈ חשוב לשאול מיהם השכנים

מקורות עיקריים:

רש"י בראשית מא, מד ◈ רמב"ן בראשית מא, מה ◈ בראשית רבה עט, ה ◈ אלשיך בראשית מא, נא ◈ דעת זקנים מבעלי התוספות בראשית מא, נב ◈ העמק דבר בראשית מו, ג ◈ רש"י בראשית מב, ג ◈ יסודות החינוך ח"ב עמ' פו ◈ יסודות החינוך ח"א עמ' כז ◈ שער הציון סימן תקס, הערה כה ◈ פירוש רבנו יונה על אבות פ"א, מ"ז

פרעה מרגיש כאילו הוא אבא של יוסף

לפני שיעקב אבינו שולח את הבנים למצרים ואחר כך יורד למצרים בעצמו, יוסף הצדיק עובר תהליך מרתק שבו הוא עולה ומתעלה מעומק הבור והופך להיות 'המשביר לכל עם הארץ', וכך נאמר:

"וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹקִים אוֹתְךָ אֶת כָּל זֹאת אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ: אַתָּה תִּהְיֶה עַל בֵּיתִי וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק כָּל עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ: וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף רְאֵה נְתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל צַוָּארוֹ: וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם"[1].

---

[1] בראשית מא, לט-מג.

פרעה מזהה אצל יוסף הצדיק חכמה ובינה ומריץ אותו מן הבור "וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר"[2]. יוסף הוא גם נבון וגם חכם, הוא מסוגל לקרוא את המטֵריה, ולהבין מיהם הכוחות הפועלים ומה היחס ביניהם, והוא יודע גם לתת מענה מעשי לבעיות שמתעוררות בשטח. לכן פרעה רואה בו כוח חיוני להנהגת הממלכה.

"וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וְאֶת רַגְלוֹ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם"[3].

פרעה מאציל מסמכויותיו על יוסף וגוזר על אנשי ממלכתו לסור למשמעתו. ברש"י כאן הדברים מבוארים יותר, ואלה דבריו:

"אני פרעה - שיש יכולת בידי לגזור גזרות על מלכותי, ואני גוזר שלא ירים איש את ידו בלעדיך, שלא ברשותך".

בפסוק הבא אנו רואים כי פרעה לא מסתפק בזה ומכנה את יוסף בכינוי מיוחד, "וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ". הראשונים מתלבטים מה משמעות הכינוי. לפי רש"י 'צפנת פענח' הוא 'מפענח צפונות', יוסף יודע לפענח חלומות ולתת פתרונות למציאויות מורכבות.

בהמשך יש עליית מדרגה נוספת, "וַיִּתֶּן לוֹ אֶת אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם"[4]. פרעה גם פודה את יוסף מבית הסוהר וגם משיא לו אישה. יחסו של פרעה ליוסף מזכיר לנו את החיובים הנוהגים בין אב לבנו, "האב חייב בבנו למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, וללמדו אומנות"[5]. פרעה מרגיש שיש לו בעלות על יוסף עד כדי כך שהוא דואג להשיא לו אישה.

כהן און או שר הטבחים

האישה שנותן פרעה ליוסף היא אסנת. מי זו אותה אסנת? לפי הפסוקים זו בתו של פוטיפר, ולפי חז"ל[6] זו בתה של דינה משכם בן חמור. המפרשים דנים מה ראה פרעה להשיא ליוסף את בת פוטיפר סריס פרעה לאחר שהעלהו לגדולה, הלוא פוטיפר היה שר הטבחים, היה לו תפקיד זוטר בממלכה, וכי לא מצא פרעה אישה מבית מכובד יותר?! הרמב"ן[7] מבאר, שאמנם בתחילה פוטיפר היה שר הטבחים, אבל אחר כך נהיה כהן לעבודה זרה, וזו לשונו:

"בת פוטיפרע כהן און - הוא פוטיפר, ונקרא פוטיפרע על שם שנסתרס מאליו, לפי שלקח יוסף למשכב, לשון רש"י. והוא מדרש רבותינו (סוטה יג ע"ב).

ואני אומר, כי לדברי רבותינו היה פוטיפר שר לפרעה, וכאשר נסתרס בגופו והכירו בו וקראוהו פוטיפרע נתבייש בדבר ופירש משררתו, והכניס עצמו בבית עבודה זרה ונעשה כומר לעבודה זרה, כי כן מנהג הנכבדים".

---

[2] בראשית מא, יד.

[3] בראשית מא, מד.

[4] בראשית מא, מה.

[5] קידושין כט ע"א.

[6] מדרש אגדה (בובר) בראשית מא, מה: "והלא בת דינה היתה, ושמענו כשבא יעקב אבינו משכם, כתב על טס של זהב, כל מה שאירע להם עם חמור בן שכם, וכשילדה דינה את אסנת, נתן הטס על צוארה, והשליכה בחומת מצרים, אותו היום יצא פוטיפר לטייל עם נעריו והגיעו עד לחומה, שמע קול בכיית ילוד, אמר אל נעריו הביאו לי את הילד הזה, וראה את הטס ואת המאורעות, אמר פוטיפר לעבדיו זאת הבת בת גדולים היא, הוליכוה לביתי והביאו לה מינקת, ובעבור שגדלה נקראת בתו".

[7] רמב"ן בראשית מא, מה.

פוטיפר תבע את יוסף למשכב זכור, וכיוון שתבעו הקב"ה סרסו. מצבו החדש גרם לו לחפש את דרכו, והביא אותו לשמש בתפקיד בחיר בבתי העבודה זרה.

יוסף מרים את הכלכלה המצרית

בהמשך, הפסוקים מתארים את המציאות הכלכלית ששררה במצרים באותה תקופה.

"וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לְקָמָצִים: וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל אֹכֶל שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ: וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי חָדַל לִסְפֹּר כִּי אֵין מִסְפָּר"[8].

יוסף ממונה על כל הכלכלה המצרית, ובתוקף תפקידו הוא מרים את מצב הכלכלה במצרים לגבהים שאף אחד אחר לא היה מסוגל להגיע אליהם.

שני בנים – מנשה ואפרים

בעודו מנהיג ומוביל את הכלכלה המצרית, זוכה יוסף להקים משפחה, ושני ילדים נולדים לו מאסנת אשתו.

"וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן: וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי נַשַּׁנִי אֱלֹקִים אֶת כָּל עֲמָלִי וְאֵת כָּל בֵּית אָבִי: וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי הִפְרַנִי אֱלֹקִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי"[9].

יוסף קורא לבניו בשם. השם מגלה מהי המציאות הרוחנית שהאדם נמצא בה. הבן הבכור נקרא מנשה והבן השני נקרא אפרים.

מנשה על שם השכחה

מנשה נקרא על שם השכחה, וכך מבאר המדרש[10]:

"'ויבא יעקב שלם', ...רבי יוחנן אמר: שלם בתלמודו. אבל יוסף שכח, שנאמר: 'כי נשני אלקים את כל עמלי'".

המדרש אומר כאן דבר מבהיל, יוסף הצדיק שכח את כל תלמודו. הגמרא[11] מספרת על רבי אלעזר בן ערך שהלך בעצת אשתו לדיומסית, מקום רחצה ויין, ונעקר תלמודו ושכחו, וחבריו בקשו רחמים ותלמודו חזר אליו. שכחה זה דבר קשה, והנה יוסף שכח את תורת בית אביו, "נַשַּׁנִי אֱלֹקִים אֶת כָּל עֲמָלִי וְאֵת כָּל בֵּית אָבִי"[12].

---

[8] בראשית מא, מו-מט.

[9] בראשית מא, נ-נב.

[10] בראשית רבה עט, ה.

[11] שבת קמז ע"ב; וראה אבות דרבי נתן סוף פרק יד.

[12] בראשית מא, נא.

יוסף הצדיק נמצא בתוך טומאת ארץ מצרים, הרחק מבית אבא, והמרחק נותן את אותותיו. חז"ל אומרים[13], שכשיוסף הצדיק עמד מול אשת פוטיפר אז דמות דיוקנו של אביו נתגלתה לו. יש כאן יסוד חינוכי עצום, כשאדם עומד בניסיון ועלול להימשך אחרי החטא, אז דמות דיוקנו של האבא יכולה להציל אותו מנפילה. ככל שדמותו של האבא שלמה יותר, וממלאת את עולמו של הילד, אז היא משמשת עבורו מורה דרך במצבים הקשים ביותר.

יוסף קורא לבנו הבכור בשם מנשה, ובכך הוא מנסה לעורר את זיכרונות בית אבא. אני שכחתי, אומר יוסף לבנו בכורו, אבל אתה אל תשכח! תמיד תזכור שקוראים לך מנשה על שם אותה שכחה שנגזרה עליי, ומתוך כך תעשה כל שתוכל כדי לשמור על תלמודך שלא ישתכח.

בזיכרונות בית אבא של יוסף הצדיק משולבים גם זיכרונות קשים. היחס בינו ובין האחים היה מלווה במתח מתמיד, והזיכרון האחרון שלו מאחיו הוא השלכתו לבור על ידם. יוסף זוכר היטב מה שעבר עליו, אבל הוא לא שומר טינה לאֶחיו ולא מסתובב כל חייו בתסכול אין סופי. יוסף מאמין שכל מה שהקב"ה גלגל, עתיד להביא אותו בסופו של דבר למקום טוב יותר. ואכן מתברר שעשרים ושתיים השנים שבהן עבר מסכת ייסורים קשה, נועדו כדי להביא אותו להיות שליט על מצרים, ובתוך כך להגשים את חלום נבואתו.

שכחת תלמודו ושכחת בית אביו מביאות אותו לפתוח דף חדש ותורה חדשה, תורה בלי מרירות ובלי תסכול, תורה שכל כולה בנין מחודש. ברוח זו כותב ה"אלשיך" הקדוש[14], לאחר שמעורר את השאלה מדוע מודה יוסף על שכחת בית אביו, ומדוע לא שלח לאביו בכל אותן שנים אות של חיים, וזו לשונו:

"...את בן הבכור קרא מנשה, לומר, טוב להודות לה' כי נשני האלקים את כל עמלי, כי האלקים אשר הוא בגלות מצרים עמי הנשני עמלי ואת כל בית אבי, שעל ידו יתברך עצרתי כח לשכוח זה, באמור דיו לעבד להיות כרבו בגלות מבית אלקים, שאם לא כן הייתי מגיד לבית אבי. והאלקים עשה, לבל יגאלנו אביו מצרתו בכל הון ביתו ויצו עליו ישוב לארצו, והיתה מתקלקלת כל תקנת הגלות אשר ראה והתקין הוא יתברך בהביא שכינתו מצרימה ואת יוסף למרכבה אליה, וזהו 'כי נשני אלקים' כו'".

אפרים רומז לענוה ומסירות נפש

הקומה השניה שבונה יוסף בנפשו, מתגלית בשמו של אפרים הבן השני, וכך נאמר:

"וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי הִפְרַנִי אֱלֹקִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי"[15].

בדרך כלל כשאדם נמצא בארץ של עוני, הוא לא פרה ורבה, אדרבה הוא מתכווץ, אצל בעלי חיים זה ידוע, כשהם נמצאים בשבי, זה משפיע על כח ההולדה שלהם.

משמעות השם 'אפרים' היא: ריבוי של 'אפר', כמבואר ב"דעת זקנים מבעלי התוספות"[16]:

"'קרא אפרים'. על שם אבות אברהם ויצחק שנאמר בהם 'אפר'. אברהם, שנאמר: 'ואנכי עפר ואפר'. יצחק, כאפר על גבי המזבח, דאפרים משמע שתי אפרות. ולכך נקראו ישראל על שם אפרים, שנאמר: 'הבן יקיר לי אפרים'".

---

[13] ראה סוטה לו ע"ב.

[14] אלשיך בראשית מא, נא.

[15] בראשית מא, נב.

[16] דעת זקנים מבעלי התוספות בראשית מא, נב.

השלב הראשון היה שלב השכחה, שכחת הצרות שפקדו את יוסף בחיק משפחתו ויחד עמהן גם שכחת תורת בית אבא. קביעת השכחה בשם בנו הבכור מביאה לידי ביטוי את שמחת יוסף באותה שכחה ומצד שני את הכרזתו על כך שמכאן ואילך דרוש להשקיע מאמצים בזיכרון בית אבא, וחלילה לא בשכחתו.

מצד אחד צריך להודות על שכחת הצרות ועל שנות הניתוק בין יוסף לבית אביו, ניתוק שהכשיר את השטח לגאולת ישראל, ומצד שני צריך להתאמץ לזכור את תורת בית אבא, ושני הצדדים כלולים בשמו של מנשה.

על גבי זה באה קומת אפרים, שרומז בשמו לענוה ומסירות נפש. כדי לשרוד במצרים, אומר יוסף הצדיק, אנו זקוקים לשני היסודות הללו, עלינו להיות תלמידים נאמנים לענוותנותו של אברהם אבינו, שאמר: "וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר"[17], הענוה צריכה למלא את עולמו של אפרים כממשיך בית אברהם. כדי להיות מנהיג צריך ענוה, וכל העבודה של בית יוסף היא להיות משיח בן יוסף, ובכך להכשיר את השטח להופעת משיח בן דוד.

היסוד השני שרמוז בשמו של אפרים הוא מסירות נפש, מי שרוצה לשרוד בגלות צריך להיות בעל מסירות נפש אין סופית לריבונו של עולם, וכל עניינו בעולם, זה לקדש שם שמים.

כדי לגדל שני ילדים בריאים בגופם ובנפשם בתוך טומאת מצרים, דרוש מטען רוחני שכולל בתוכו את תורת בית אבא, את מידת הענוה ואת המוכנות למסירות נפש מתמדת.

יעקב חושש מהשפעה סביבתית

בפרשת ויגש מספרת התורה על התגלות ה' ליעקב לאחר בשורת 'עוד יוסף חי', וכך נאמר:

"וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹקֵי אָבִיו יִצְחָק: וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹקֵי אָבִיךָ אַל תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם"[18].

הקב"ה מרגיע את חששו של יעקב מן הירידה למצרים לקראת יוסף בנו. בפסוקים לא מבואר מפני מה חשש יעקב, וכך מבאר הנצי"ב בפירוש "העמק דבר":

"וזהו שאמר 'אל תירא מרדה מצרימה', כמו שביקש יוסף, אלא שסירב יעקב משום שהיה ירא שלא יהא נשקע זרעו בהתערבות האומה של מצרים, ורק בארץ ישראל מקום מקודש לעבודת קרבנות וגם מיוחד לחכמת התורה יותר מכל הארצות, יכול להיות משומרת נקודה הישראלית לדור ודור".

מי שחושב שאפשר לשמור על הנקודה היהודית במנהטן או בבורו פארק, אינו אלא טועה! על היהדות שומרים רק בארץ ישראל, במקום המקודש לעבודת הקרבנות ומיוחד לעמל התורה, יותר מכל הארצות.

"מה שאין כן במצרים, אינו מקום תורה ועבודה, אפשר שיהא ח"ו נשקע עין ישראל. ועל זה הבטיחו ה' 'אל תירא וגו' כי לגוי גדול אשימך שם'...".

בפסוק הבא מוסיף הנצי"ב, שיש בפסוקים אלה הבטחה אלקית, שלא יתבוללו ישראל באומה המצרית, ובזה נחה דעת יעקב וסר חששו.

---

[17] בראשית יח, כז.

[18] בראשית מו, א-ג.

אפרים ומנשה מחדשים את מושג האחווה

בפרשת ויחי, לפני ברכת יעקב לשבטים, יעקב אבינו מברך את בני יוסף, וכך נאמר:

"וַיְבָרֲכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹקִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה"[19].

בתרגום יונתן מתורגם הפסוק כך:

"וּבָרֵיכִינוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בָּךְ יוֹסֵף בְּרִי יְבָרְכוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת יְנוּקָא בְּיוֹמָא דִמְהוּלְתָּא לְמֵימָר יְשַׁוִינָךְ ה' כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה"[20].

כלומר בברכת אפרים ומנשה יברכו בית ישראל לאורך כל הדורות את בניהם ביום ברית המילה. כמובן מתבקשת השאלה, מדוע הברכה לדורות היא שנהיה דווקא כאפרים וכמנשה מבין כל השבטים.

לעניות דעתי מתבררים כאן שני יסודות. ראשית, אנו עדיין עסוקים בפרשת האחים, עדיין עומדת ברקע מידת הקנאה שדיברנו עליה בשבוע שעבר. מבחינה היסטורית ראינו שהמושג 'אחווה' לא הגיע לידי מימוש בצורתו השלמה, לא אצל קין והבל, לא אצל יצחק וישמעאל, לא אצל יעקב ועשיו, וגם לא אצל השבטים, והנה כאן בפרשתנו מתחיל משהו חדש "וַיֵּרְדוּ אֲחֵי יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם"[21], לא נאמר 'בני יעקב' אלא 'אחי יוסף', ורש"י מבאר:

"וירדו אחי יוסף - ולא כתב 'בני יעקב', מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו ליבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם".

כשיעקב אבינו שלח את יוסף לראות את שלום אחיו, יוסף נענה לשליחות, וכשפגש אותו איש תועה ושאל אותו: מה אתה מחפש? יוסף השיב: "אֶת אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ"[22], הוא חיפש אחווה, והאיש ענה לו: "נָסְעוּ מִזֶּה"[23], כלומר האחים הסיעו עצמם מן האחווה[24]. והנה עכשיו האחים רוצים לתקן, ולפדות את יוסף אחיהם בכל ממון שיפסקו עליהם.

גם יעקב עסוק באותה סוגיה. כשיוסף מגיש לפניו את מנשה ואפרים בניו, יעקב אבינו מבקש לברך את כל בית ישראל לדורות בברכה הגדולה שזכו לה נכדיו אלה, מנשה ואפרים זכו לחיות חיים של הרמוניה, מעולם לא נפלה קנאה ביניהם, ולכן יעקב אבינו לא מהסס לשכל את ידיו ולהניח את ימינו על ראש אפרים הצעיר, ובאמת אין הדבר מעורר שמץ של קנאה בליבם. מושג האחווה מעוגן בליבם של אפרים ומנשה, הם גדלו בבית יוסף שהיה למוד ניסיון בתחום, והיטיב לחנכם באופן שכל אחד הבין את תפקידו ואת מקומו.

השפעה סביבתית ודרכי ההתמודדות אתה

היסוד השני שאנו פוגשים אצל אפרים ומנשה, הוא היכולת לגדול בתוך סביבה עוינת ולא להיות מושפע מכל ההשפעות הסביבתיות. זו התמודדות קשה, לא קל לשמור על הצביון הדתי ועל בנין האמונה והמידות, בתוך חברה מקולקלת.

---

[19] בראשית מח, כ.

[20] ביאור: ויברכם ביום ההוא לאמור, בך יוסף בני יברכו בית ישראל את התינוקות ביום ברית המילה, לאמור: ישימך ה' כאפרים וכמנשה.

[21] בראשית מב, ג.

[22] בראשית לז, טז.

[23] בראשית לז, יז.

[24] רש"י שם.

הרש"ר הירש בספרו "יסודות החינוך"[25] כותב בהרחבה על כוחה של ההשפעה הסביבתית ודרכי ההתמודדות אתה, וזו לשונו:

"לא רק טבעו האישי משפיע על האדם. הוא נתון גם להשפעת הסביבה, ובפרט לדעות ולהשקפות הרווחות בתקופה בה הוא חי. השפעות אלה יש להן חלק ניכר בעיצוב דרכו של הנער בחיים. ואוי לו לנער אשר מחנכו לא שיווה לנגד עיניו את ההשפעות האלו, לא הביאן בחשבון ולא דאג לחסן את תלמידו מפניהן. צריך להכשיר את התלמיד כך שיהיה מסוגל לשמור במשך כל ימי חייו על עצמאותו הרוחנית והמוסרית, נוכח כל ההשפעות הצפויות לו, והוא יהיה מסוגל לזה רק אם ההשפעות לא תבואנה עליו במפתיע, אלא ילמד תחילה להבינן ולהכירן היטב, ויסתגל לעמוד כנגדן בתוקף ובביטחון, ביודעו שרק בדרך זו יתקדם לקראת ייעודו כיהודי וכאיש מוסר".

יוסף הצדיק מחנך את מנשה ואפרים לעצמאות רוחנית באופן ששום השפעה מצרית לא תמצא את הסדק שדרכו היא יכולה לחדור לעולם הרוחני שלהם, ולהשפיע עליו.

תפקידם של הורים הוא לדאוג לכך שלילדיהם יהיו כלים להתמודד עם החברה שבה הם גדלים, עליהם לזהות את נקודות הקושי ולהעניק לילדיהם מטען רוחני ותרבותי שיוכל לעמוד מנגד בגאון.

"כלל ידוע הוא בתחום הבריאות, שצריך לחסן את הילדים מבעוד מועד מפני השפעת הקור והרוח, שכן אם ישמרו עליהם שמירה מופרזת מכל רוח קרירה, סופם שיהיו תמיד רגישים להצטננות, עם כל שינוי במזג האויר. זו גם כוונתו של שלמה המלך בפסוק הנזכר. הוא שולל את שיטת ההסגר הרוחני והמוסרי והוא מבטיח הצלחה בחינוך הרוחני והמוסרי רק בתנאי שהחינוך יהיה 'על פי דרכו', מתוך התחשבות בכל ההשפעות האורבות לנער בדרך חייו, כדי להקדים ולהשתלט עליהן בעוד מועד.

שיטה זו של הדרכה 'על פי דרכו' מייחדת את החינוך היהודי בכל תקופה ותקופה, ומכל שכן בתקופתנו אנו".

אסור לתת לטומאה להתקרב

בחלקו הראשון של הספר[26] ישנה פיסקא נוספת שעוסקת בזהירות הנדרשת מפני ההשפעה הסביבתית שעלולה לפגוע בחינוך הילדים, ואלה דבריו:

"מכיוון שהילד רגיש מאוד ללמוד ולקבל מידות מאחרים, עליך להקפיד ביותר על כל אשר הילד רואה ושומע בסביבתו. המקום בו שוכנת נשמת הילד, מקום קדוש הוא, ואסור לתת לטומאה להתקרב אליו, בין טומאה שבדיבור ובמעשה ובין טומאה שברמיזה ובהופעה חיצונית. כשם שאתה מקפיד מאוד להרחיק מסביבתו כל דבר העלול להזיק לבריאותו כך עליך להקפיד להרחיק ממנו את כל העלול להרעיל את רוחו ולהשחית את מוסרו. מילה הנאמרת בקלות דעת, מעשה בלתי צנוע, דבר עבירה – כלום לא אכפת לך להשאיר כגון אלה בסביבת הילד? בנוכחות ילדיך תנהג זהירות עם עצמך, וכן השגח על חברי הילד, על המשרתים הבאים עמו במגע, על ידידיך ומכריך הבאים אל ביתך - שלא יהא בהם כדי להעכיר את אווירתו הטהורה של הילד".

---

[25] יסודות החינוך ח"ב עמ' פו.

[26] יסודות החינוך ח"א עמ' כז.

לא לזמר שירי עגבים לתינוק

התייחסות נוספת להשפעה הסביבתית הפוגעת בחינוך הילדים אנו מוצאים בדברי ה"משנה ברורה" בהלכות תעניות, באחת מן ההערות שב"שער הציון"[27], שם מובאת האזהרה הבאה:

"ומיהו כבר הזהיר השל"ה ושארי ספרי מוסר שלא לזמר שירי עגבים לתינוק, שזה מוליד לתינוק טבע רע, ובלאו הכי נמי איכא איסורא בשירי עגבים ודברי נבלות, דקא מגרי יצר הרע בנפשיה, ושומר נפשו ירחק מזה ויזהיר לבני ביתו על זה".

צריך להיזהר מלשיר באוזני הילדים שירים שיש בהם טומאה. זה משפיע על הילד ופוגע בנפשו.

חשוב לשאול מיהם השכנים

המשנה במסכת אבות[28] אומרת:

"נתאי הארבלי אומר: הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות".

ורבנו יונה[29] מבאר:

"הרחק משכן רע - לשוכר בתים ולקונה עבדים אמרו, כי כאשר ישאל איש תחילה על דירה ובמקום דוחק, כך יש לו לשאול על השכנים, אם רעים הם ירחק מהם, ולטובים יקרב".

כשאדם הולך לקנות או לשכור בית, הוא מתעניין בגודל הבית, בכיווני האויר, ובנוחות הסביבתית, אבל לא פחות חשוב לשאול מיהם השכנים.

"ואל תתחבר לרשע - ...ואל תאמר בלבך, עודנו עומד בשלוה והשעה משחקת לו, אתחבר אליו וכשיעבור מזלו הטוב אתרחק ממנו, ולא תוכל, כי לא תדע מה ילד יום".

גם אם הרשע נראה טוב לב ונעים הליכות, אין לדעת מתי האצטלא הזו תתפוגג ותתגלה רשעתו. לכן אם ידוע על מישהו שהוא רשע, יש להתרחק ממנו.

יוסף הצדיק מגדל דור שבנין האמונה שלו בנוי ויצוק, עד כדי כך, שעל אף שנות השעבוד הארוכות והקשות, לא שינו את שמם, לשונם ומלבושם[30]. כוח האחווה שמתגלה אצל מנשה ואפרים, הוא התשתית הרוחנית שעומדת כחומה בצורה מול השפעות הטומאה שממלאות את התרבות המצרית.

כעת, לאחר זריקת החיסון הלאומית שלנו נגד ההשפעות הזרות, יכולים אחי יוסף לרדת למצרים, ולהצטרף לאותה חומה בצורה השומרת על תורת בית אבא.

---

[27] שער הציון סימן תקס, הערה כה.

[28] אבות פ"א, מ"ז.

[29] פירוש רבנו יונה על אבות פ"א, מ"ז.

[30] ראה ויקרא רבה לב, ה.